

JOŽE HORVAT

Najprej je treba reči, da je pisanje o Josipu Vidmarju v taki anketi nujno le približno in pavšalno, saj nobene trditve ne bo mogoče prav utemeljiti. Toda o tej nekdanji mogočni figuri, ki je bila na kulturnem prizorišču več kot pol stoletja avtoriteta, pred katero so mnogi pisci trepetali, njegovo mnenje, če že ne priznanje, pa so si želeli tudi tisti, ki ga niso marali ali so ga celo sovražili – o Josipu Vidmarju bi bilo treba pisati. Že lep čas se o njem nič ne bere, čeprav je umrl šele pred dobrimi desetimi leti. A nekako od sredine osemdesetih let oziroma ko ni bil več predsednik jugoslovanskega gledališkega festivala Sterijevo pozorje v Novem Sadu, je zanimanje zanj usahnilo, saj ni več dajal provokativnih, polemičnih izjav v zvezi s festivalom. Kdaj pa kdaj se ga je nato dotaknil kak jugoslovenarsko goreč novinar med časopisno vojno in ga ozmerjal za slovenskega nacionalista, celo "očeta vseh slovenskih nacionalistov" (Milivoj Marković v *Politiki*). To pa je bilo skorajda vse. Spomnim se, da sta se z ženo Nado udeležila protestnih večerov v Društvu slovenskih pisateljev v podporo zaprti četverici, kar je bilo menda njegovo zadnje javno dejanje. V kratkem pogovoru mi je tedaj dejal: "Če bomo enotni, nas ne bodo mogli ogroziti in nam vzeti republike."

Toda zakaj pisati o njem?

Za moje razmišljanje je nezanimivo njegovo politično delovanje, povezano s partijo. O tem bi le dejal, da je bila njegova španovija z njo zabloda, zaradi katere njegovo pisanje o literaturi, ki ji je vendarle bil najgloblje zavezan, ni moglo biti povsem neodvisno, neusmiljeno avtonomno, zgolj literarni misli in pojavn

specifiki literature posvečeno početje. H kriterijem, ki v glavnem izhajajo iz teh načel, je po drugi svetovni vojni (ali že med njo) pač pripojil marksistični nazor z idealom o socialističnem človeku, ki ga je gradila partijska politika, zato literatura ni bila več literatura – vsaj dovolj dobra ne – če ni vsebovala duha revolucionarnega časa. Miško Kranjec je nekje dejal: “Svobodoumnost, ki jo je nekoč tako vneto zagovarjal, je zamenjal s pripadnostjo komunistični stranki. Ne da bi mu bilo treba zavreči svoja estetska merila in se podvreči nekim vsiljenim mu direktivam.” Tako sicer nikoli ni maral socrealizma, sprejel pa je nekakšno mehko varianto teze, po kateri umetnik ne more korakati k drugemu cilju kot socialistični revolucionarni politik, čeprav do cilja ne hodita po isti poti. Umetnik torej soustvarja podobo družbe, kot jo v resničnosti oblikuje politika – njena drugačna podoba je alienacija, zmeda, razkroj, absurd. S tem prepričanjem je nepravilno vrednotil Kocbekove novele *Strah in pogum* (1951), sprejemljivi oziroma dobri so bili redki avtorji, največkrat le s posamičnimi deli.

Sicer pa je znano, da njegovo pisanje o literaturi obsega dve obdobji (morda bo kak temeljit raziskovalec kdaj dognal, da jih je bilo več), ki sta si zelo različni, čeprav nastavki za prehod iz enega v drugo obstajajo že v zgodnjih kritičnih letih. Prvo je tako imenovani “mladi Vidmar”, ki sega v leta po prvi vojni in traja približno do druge svetovne vojne oziroma njegovega prevzema partijske politične ideologije, in drugo obdobje, ki zaznamuje leta po drugi svetovni vojni. Inovativno je bilo njegovo delo kajpada zlasti po prvi vojni: z izdajanjem revije *Kritika* (1925-1927) in seveda samim pisanjem kritike, vključno z gledališko, ki je v razmišljanje o slovenski literaturi vnesla nemir in novo misel. Vzpostavljala je odnos do leposlovja, ki je izviral iz študija svetovne in domače literature, in potemtakem operirala z merili, ki pa jih njihov avtor po drugi vojni, ko je bil v Sloveniji – predvsem v prvem desetletju – med najvišjimi političnimi funkcionarji, ni več cenil. Saj je tudi znano, da se je “mladostni fazi” svoje kritike odpovedal, ker v marsičem ni bila več združljiva s politikom, ki se ji je zavezal.

Toda najbrž bi se težko reklo, da je bila “mladostna faza” Vidmarjeve kritike povsem in zgolj literarni in njegov aparat; po eni strani se je opirala na nemško filozofijo (Kant, Hegel, Nietzsche), po drugi pa izhajala iz apriornega zavračanja tistega dela domače produkcije, ki je predstavljal tako imenovani katoliški kulturni prostor. Njegova kritika v tej zvezi največkrat ni bila literarna, marveč nazorska; umetniškost neke pesmi, romana ali drame po mojem pač ni odvisna od njene (ne)religiozne vsebine – tendenca ali poučnost pa je itak nekaj povsem drugega.

Drugo pomembno področje Vidmarjevega predvojnega dela je bilo prevajanje. Slovenskemu bralstvu je tedaj posredoval zlasti dela ruskih avtorjev (Andrejeva, Tolstoja, Gorkega, Čehova in drugih) Njegovi prevodi so bili zelo natančni, taki pa so ostali tudi pozneje, po drugi vojni, ko je več prevajal iz angleščine, nemščine, hrvaščine in predvsem francoščine. Izjemen dosežek je njegov prevod celotnega Molièra.

Tretja pomembna sestavina v Vidmarjevem predvojnem opusu je njegovo pojmovanje slovenstva in liberalizma v tedanji Sloveniji. V esejih in zapisih je

učinkovito razkrinkaval klavrno podobo tedanjega slovenskega liberalca, ki je bil sposoben javno trgati slovensko zastavo in tako izpričevati svoje navdušenje za jugoslovenske fantazme. V knjižici *Kulturni problem slovenstva* (1932) je med drugim postavil nekaj določnic modernemu slovenstvu in v vizionarnem zanosu napovedal možnost za vrhunske dosežke slovenskega duha. V obojem je bil daljnovidnejši kot Kardelj v svojem reševanju "slovenskega vprašanja" (Kardelj ga je, kot je prav tako znano, posredno zavračal v svojem *Razvoju slovenskega narodnega vprašanja* (1939), češ da je njegovo pisanje idealistično meščansko; na starost je sodbo precej omilil, seveda na veliko Vidmarjevo zadovoljstvo). Resnici na ljubo, Vidmarjeve sanje o tem, da bomo na naših tleh ustvarili nove Firenze, so še vedno nadvse zapeljive ... pravzaprav, ali se jim ustvarjajoči posameznik sploh lahko odpove?

V času po 1945 v Vidmarjevi literarni misli ne vidim "razvoja" – razen, če lahko tako napišem, kopulacije njegove estetike z ideologijo revolucionarne oblasti. K tvornim stranem pa lahko štejemo njegovo polemiko z Borisom Zihherlom v petdesetih letih, v kateri je zavračal njegovo ždanovščino in zahteval, naj se realizem kombinira s fantastiko; tega mu ni zameril le on, ampak pozneje M. Bor, ki je v tej Vidmarjevi tezi videl zarodek nesmisla v modernističnem pisanju. Zelo dobri se mi zdijo tudi nekateri Vidmarjevi eseji iz tega časa, ki pa se ne tičejo ideologije in zagovora nove družbe, ampak opazovanja določenega "zasebnega" sveta. H kakovostnim besedilom sodijo še nekateri portreti slovenskih pisateljev v knjigi *Obrazi* (1979), kar zadeva literarno kritiko, pa nekateri lucidni vpogledi v strukturo slovenske lirike v knjigi *Mrtvaški ples* (1983).

To so glavni, zame zanimivi segmenti, ki so mi ostali od nekdanj intenzivnega spremljanja dela Josipa Vidmarja. Zdi se mi, da to za kritika ni malo. Ob tem pa mi je v spominu ostal kot nekdo, ki je funkcioniral kot strasten, suveren posestnik svetovne literature, saj je znal na pamet cele pasuse iz del velikih klasikov, vključno s Prešernom, Cankarjem in Župančičem, ki jih je imel za ustvarjalce izrednega formata. Bil pa je tudi poznavalec likovne umetnosti, glasbe in kulture nasploh, misel bodisi o literaturi ali kulturi je znal precizno formulirati, tako v javnosti kot zasebni družini. Če zgolj to primerjam s tistim, kar se danes razglša za menstrimovsko liberalno figuro "sodobnega umetnika", ki s kulturnim spominom nima več kaj početi, je to zelo veliko – ne glede na zmote, ki so se mu pripetile ali jih je pridelal sam. Zaradi tega in prej navedenega mislim, da bi bilo Vidmarja treba brati in že enkrat vsestransko kritično predstaviti. Navsezadnje, avtonomen človek se uči tudi – ali še zlasti – od "drugače mislečih". Da je danes svobodomislec, kakršen je bil Josip Vidmar, čeprav se je, kot rečeno, usodno preprijal z nekoč kurantnim državnim "levičarstvom", tako rekoč pozabljen tudi pri tistih, ki se razglšajo za liberalce, je razumljivo, a nezainteresirana je v bistvu vsa javnost. Je pozaba še prekratkotrajna, da bi se ga kdo spomnil?